

نام های ماه مبارک رمضان در صحیفه سجادیه

محمد نادری^۱

چکیده

ماه مبارک رمضان نسبت به سایر ماه ها، امتیازاتی خاص دارد و همواره مورد توجه آیات قرآن کریم و روایات معصومان علیهم السلام قرار گرفته است. از جمله منابع روایی که در آن، از ماه رمضان سخن به میان آمده، صحیفه سجادیه است. امام سجاد علیه السلام در کنار مضامین بلند و عمیقی که درباره جایگاه و اهمیت ماه رمضان ذکر کرده، نام های متعددی برای این ماه شریف بیان فرموده است. میان نام های ماه مبارک رمضان و کارکردهای آن، ارتباطی وثیق وجود دارد که شناخت آن ها روزه دار را تشویق به انجام اعمال مرتبط با آن نام می کند و پژوهش درباره این موضوع را ضروری می نماید. این مقاله برای نخستین بار به بیان نام های ماه مبارک رمضان از دیدگاه صحیفه سجادیه در دو بخش نام های توصیفی و نام های تشویقی، به این موضوع پرداخته است.

واژگان کلیدی: ماه خداوند، ماه روزه داری، ماه شب زنده داری، علوم و معارف

حدیث.

زمان ها و مکان ها هیچ گاه نزد خداوند متعال یکسان نیستند؛ بلکه برخی از آن ها نسبت به برخی دیگر اهمیت و امتیاز بیشتری دارد. در میان زمان ها، برخی از ماه های دوازده گانه مانند ماه رجب، شعبان و رمضان دارای فضیلت ویژه ای هستند که از میان این ها، ماه مبارک رمضان امتیازی ویژه تر دارد و در قرآن کریم و روایات، فضیلت های فراوانی برای آن، نقل شده است.

صحیفه سجادیه به عنوان یکی از غنی ترین منابع معرفتی و دعایی شیعه، به ویژگی های ماه مبارک رمضان و چگونگی بهره گیری از روزها و شب ها و لحظات آن، در دعاها ۴۴ و ۴۵ پرداخته است. در کنار معارف والای صحیفه سجادیه درباره ماه مبارک رمضان، نام هایی برای این ماه شریف ذکر شده که دارای اهمیت اند. ضرورت پژوهش پیش رو، این است که نام های ماه رمضان، موجب فهم فضایل و قدر دانستن آن برای افزایش معرفت و انجام اعمال عبادی است. شناسایی نام های ماه مبارک رمضان در صحیفه سجادیه از اهداف این پژوهش است.

درباره نام ها و او صاف ماه مبارک رمضان، دو مقاله با عنوان «او صاف ماه مبارک رمضان در آینه کلام معصوم»^۱ و «نام ها و القاب ماه مبارک رمضان»^۲ نگاشته شده که تنها به بیان بخشی از نام های ماه مبارک رمضان از دیدگاه صحیفه سجادیه پرداخته اند و سایر نام ها و اوصاف و القاب، از دیدگاه سایر معصومان علیهم السلام ذکر شده است. نوشتار حاضر برای نخستین بار، تمام نام های ماه رمضان در صحیفه سجادیه را جمع آوری کرده و به تحلیل آن ها پرداخته است.

۱. نوشته محمدرضا جواهری، مؤسسه فرهنگی - اطلاع رسانی تبیان، ۱۳۸۷.

۲. نوشته محمد قاسمی، روزنامه کیهان، ۱۹ خرداد ۱۳۹۵.

الف) نام های توصیفی ماه مبارک رمضان

امام سجاده علیه السلام در دعای ۴۴ صحیفه سجادیه برای ورود ماه مبارک رمضان، ابتدا حمد و ثنای الهی را به جا آورده، سپس یکی از راه های رسیدن به خداوند متعال را ماه رمضان دانسته و به دنبال آن، چند نام برای این ماه شریف ذکر فرموده است:

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ مِنْ تِلْكَ السُّبُلِ شَهْرَهُ رَمَضَانَ، شَهْرَ الصِّيَامِ، وَ شَهْرَ الْإِسْلَامِ، وَ شَهْرَ الطَّهْوَرِ، وَ شَهْرَ التَّمْحِيصِ، وَ شَهْرَ الْقِيَامِ؛^۱

سپاس خداوندی را که یکی از آن راه ها (راه های رسیدن به خداوند) را ماه خویش، ماه رمضان، ماه روزه، ماه اسلام، ماه پاکی، ماه خالص کردن و ماه شب زنده داری قرار داد.

در دعای ۴۵ نیز می فرماید:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا شَهْرَ اللَّهِ الْأَكْبَرَ، وَيَا عِيدَ أَوْلِيَائِهِ؛^۲

خداحافظ ای بزرگ ترین ماه خداوند و ای عید دوستان الهی.

بعضی از این نام ها مانند «شهر الله»، «شهر الله الاکبر» و «شهر الاسلام» از آن جهت که برای روزه دار جنبه عملی ندارند، بلکه در بیان اوصاف ماه مبارک رمضان ذکر شده اند، با عنوان نام های توصیفی آورده شده و سایر نام ها به این دلیل که در مقام عمل، روزه دار را به روزه، شب زنده داری، طهارت یا خالص شدن تشویق می کند، با عنوان نام های تشویقی ذکر شده اند.

در این دعای شریف، امام سجاد علیه السلام نخستین نامی که برای ماه مبارک رمضان به کار برده، «شهره» _

ماه خداوند متعال _ است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز در خطبه شعبانیه این نام را برای ماه مبارک رمضان به

کار برده است:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ قَدْ أَقْبَلَ إِلَيْكُمْ شَهْرُ اللَّهِ بِالْبَرَكَهَ وَالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ؛^۱

ای مردم! ماه خداوند، با برکت، رحمت و آمرزش به سوی شما روی آورده است.

ماه های خداوند متعال

همه ماه های دوازدهگانه از آن رو که مخلوق حق تعالی هستند، به خداوند تعلق دارند؛ با این حال

در میان احادیث معصومان علیهم السلام تنها بعضی از ماه ها مانند ماه رجب، شعبان و رمضان، به خداوند

نسبت داده شده و درباره آن ها تعبیر «شهر الله» به کار رفته است. این نوع احادیث را می توان به چهار

دسته مختلف تقسیم کرد:

دسته اول: احادیثی که ماه رمضان و ماه شعبان را ماه خداوند متعال می دانند.

عَنْ عَمْرِو بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَصُومُ شَعْبَانَ وَرَمَضَانَ

يَصِلُهُمَا وَيَنْهَى النَّاسَ أَنْ يَصِلُوهُمَا وَكَانَ يَقُولُ هُمَا شَهْرَا اللَّهِ وَهُمَا كَفَّارَةٌ لِمَا قَبْلَهُمَا وَ

لِمَا بَعْدَهُمَا مِنَ الذُّنُوبِ؛^۲

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شعبان و رمضان را روزه می گرفت و به هم وصل می کرد و مردم را از

وصل نمودن آن دو به هم، نهی می کرد و می فرمود: شعبان و رمضان ماه خداوند است و

۱. عیون أخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۲۹۵.

۲. الکافی، ج ۴، ص ۹۲؛ همچنین نک: دعائم الإسلام، ج ۱، ص ۲۸۴.

این دو ماه، کفار گناهان ماقبل و مابعدشان اند.

دسته دوم: احادیثی که ماه رمضان را ماه خداوند و شعبان را ماه پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می دانند و به ماه رجب اشاره ای نکرده اند.

قَالَ الصَّادِقُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ: حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ

اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: شَعْبَانُ شَهْرِي وَشَهْرُ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ؛^۱

شعبان ماه من و رمضان، ماه خداوند بلندمرتبه است.

دسته سوم: احادیثی که ماه رمضان را ماه خداوند، شعبان را ماه پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و رجب را ماه امیر

المؤمنین عَلَيْهِ السَّلَامُ دانسته اند.

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: شَهْرُ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ وَشَعْبَانَ شَهْرُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ

رَجَبٌ شَهْرِي؛^۲

ماه رمضان، ماه خداوند و شعبان ماه پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و رجب ماه من است.

دسته چهارم: احادیثی که رجب را ماه خداوند، شعبان را ماه پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ماه رمضان را ماه

امت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به شمار آورده اند.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... أَلَا إِنَّ رَجَبًا شَهْرُ اللَّهِ وَشَعْبَانَ شَهْرِي وَرَمَضَانَ شَهْرُ أُمَّتِي؛^۳

به درستی که رجب، ماه خداوند و شعبان ماه من و رمضان ماه امت من است.

۱. الأموال للصدوق، ص ۱۹؛ همچنين نك: همان، ص ۶۲۸؛ فضائل الأشهر الثلاثة، ص ۶۴؛ ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ص ۵۹.

۲. المقنعة، ص ۳۷۳.

۳. ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ص ۵۴؛ همچنين نك: وسائل الشريعة، ج ۸، ص ۹۹.

از احادیث یاده شده درمی یابیم ماه های رجب، شعبان و رمضان بافضیلت ترین ماه ها هستند^۱ و هر یک از آن ها در عین ماه خداوند بودن، می توانند به مناسبت اعمال آن ماه، به پیامبر اکرم ﷺ یا امت ایشان یا امیر المؤمنین علیه السلام نسبت داده شوند.^۲

۲. بزرگ ترین ماه خداوند

امام سجاده علیه السلام در دعای ۴۵ صحیفه سجادیه در وداع با ماه مبارک رمضان، این ماه را بزرگ ترین ماه خداوند بیان فرموده است:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا شَهْرَ اللَّهِ الْأَكْبَرَ، وَيَا عِيدَ أَوْلِيَائِهِ؛^۳

خداحافظ ای بزرگ ترین ماه خداوند و ای عید دوستان الهی.

رمضان؛ برترین ماه ها

در میان ماه های دوازده گانه، تنها نام ماه مبارک رمضان، یک بار در قرآن کریم ذکر شده^۴ و به عنوان بهترین ماه معرفی شده است. طبق آیه ۱۸۵ سوره مبارکه بقره، قرآن کریم در ماه مبارک رمضان نازل شده^۵ و شب نزول قرآن، لیلَةُ الْقَدْرِ نام دارد که ارزش آن از هزار ماه بیشتر است.^۶ بنابراین برتری ماه رمضان نسبت به دیگر ماه ها، به دلیل واقع شدن شب قدر و نزول قرآن در آن است.

در میان احادیث، در فصل قبل درباره نسبت دادن ماه های رجب، شعبان و رمضان به خداوند متعال

۱. چنان که در روایتی از تفسیر منسوب به امام حسن عسکری علیه السلام این مطلب آمده است: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ اخْتَارَ مِنَ الشُّهُورِ شَهْرَ رَجَبٍ، وَ شَعْبَانَ، وَ شَهْرَ رَمَضَانَ (التفسير العسکری علیه السلام، ص ۶۶۳)؛ همچنین علامه مجلسی می نویسد: اعلم أن هذا الشهر (رجب) و شهر شعبان و شهر رمضان أفضل شهور السنة (زاد المعاد، ص ۱۱).

۲. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روایتی فرمود: رجب، ماه استغفار برای امت من است؛ پس در آن زیاد استغفار کنید. و شعبان ماه من است؛ پس در آن زیاد بر من و خاندانم درود بفرستید. و ماه رمضان ماه خداوند است؛ پس در آن زیاد الله اکبر و الحمد لله و سبحان الله بگویید. (النوادر، ص ۱۷)

۳. الصحیفة السجادية، ص ۱۹۸.

۴. بقره، ۱۸۵.

۵. «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ».

۶. قدر، ۱-۳.

و برتری این سه ماه بر سایر ماه ها، احادیثی ذکر شد؛ اما درباره برتری هر کدام از این سه ماه بر دیگری، احادیث گوناگونی وجود دارد که به سه دسته تقسیم می شوند:

دسته اول: احادیثی که ماه مبارک رمضان را برترین ماه معرفی می کنند:

عَنْ عَمْرِو الشَّامِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» ﴿فَعَرَّةُ الشُّهُورِ شَهْرُ اللَّهِ عَزَّ ذِكْرُهُ وَهُوَ شَهْرُ رَمَضَانَ﴾^۱

روزی که خداوند متعال آسمان ها و زمین را خلق کرد، تعداد ماه ها را در کتاب خود دوازده ماه قرار داد. پس بهترین و مشهورترین ماه ها، ماه خداوند متعال و آن ماه رمضان است.

دسته دوم: احادیثی که برترین ماه را ماه مبارک رمضان و پس از آن ماه شعبان معرفی می کنند:

عَنْ سُلَيْمَانَ الْمَرْوَزِيِّ عَنِ الرَّضَا عَلِيِّ بْنِ مُوسَى عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله يَكْتُمُ الصِّيَامَ فِي شَعْبَانَ ... وَكَانَ يَقُولُ شَعْبَانُ شَهْرِي وَهُوَ أَفْضَلُ الشُّهُورِ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ؛^۲

امام رضا عليه السلام فرمود: پیامبر اکرم صلى الله عليه وآله در ماه شعبان نماز فراوان می خواند و می فرمود: شعبان ماه من است و پس از ماه رمضان، از همه ماه ها فضیلت بیشتری دارد.

دسته سوم: احادیثی که ماه رجب را از همه ماه ها برتر می دانند:

۱. الکافی، ج ۴، ص ۶۵؛ همچنین نک: همان، ص ۶۷؛ عیون أخبار الرضا عليه السلام، ج ۱، ص ۲۹۵.
۲. فضائل الأشهر الثلاثة، ص ۵۵؛ همچنین نک: التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسكري عليه السلام، ص ۶۶۳.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَلَا إِنَّ رَجَبَ شَهْرَ اللَّهِ الْأَصَمِّ^١ وَهُوَ شَهْرٌ عَظِيمٌ وَإِنَّمَا سُمِّيَ الْأَصَمَّ لِأَنَّهُ لَا يُقَارَنُ شَهْرٌ مِنْ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ حُرْمَةً وَفَضْلًا؛^٢

پیامبر اکرم ﷺ فرمود رجب ماه اصم^٣ خداوند است و آن ماه بزرگی است و علت نام گذاری به اصم آن است که هیچ ماهی به اندازه آن، نزد خداوند متعال حرمت و فضیلت ندارد.

از میان احادیث یاد شده، دسته اول و دوم، ماه مبارک رمضان و پس از آن ماه شعبان را برترین ماه معرفی می نماید و با احادیث دسته سوم نا سازگاری دارد که برای حل تعارض آن ها به روایاتی که بیان گر معنای «اصم» هستند پرداخته می شود.

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ... وَ سُمِّيَ شَهْرُ رَجَبٍ شَهْرَ اللَّهِ الْأَصْبَ لِأَنَّ الرَّحْمَةَ عَلَى أُمَّتِي تَصَبُّ صَبًّا فِيهِ وَيُقَالُ الْأَصَمُّ لِأَنَّهُ نُهِيَ فِيهِ عَنِ الْقِتَالِ الْمَشْرِكِينَ وَ هُوَ مِنَ الشُّهُورِ الْحُرْمِ؛^٤

ماه «رجب»، ماه «اصب» خداوند نامیده شده است؛ زیرا رحمت خداوند در این ماه به مردم فرو می ریزد و به آن ماه «اصم» گفته می شود؛ چون از ماه های حرام به شمار می آید و جنگ با مشرکان در آن نهی شده است.

تعلیلی که پیامبر اکرم ﷺ در این حدیث برای نام گذاری ماه رجب به «اصم» بیان فرموده، با معنای

لغوی «اصم» سازگار است؛ زیرا حرمت جنگ در این ماه به فرموده شیخ طوسی، نشانه شنیده نشدن

١. در بعضی از احادیث به جای «الاصم»، واژه «الاصب» به کار رفته است.

٢. فضائل الأشهر الثلاثة، ص ٢٣.

٣. «اصم» از ماده «صم» به شخصی که حس شنوایی نداشته باشد اطلاق می گردد (مفردات ألفاظ القرآن، ص ٤٩٢).

٤. النوادر، ص ١٨.

حرکت شمشیرها و صیحه اسب هاست.^۱ اما در حدیث برتری ماه رجب، دلیل نام گذاری ماه رجب به «اصم»، برتری این ماه بر تمامی ماه ها نزد خداوند بیان شده است و این در حالی است که میان تعلیل ذکر شده _ برتری ماه رجب _ و معنای لغوی «اصم» _ که شخص ناشنواست _ هیچ گونه تناسبی وجود ندارد.

بنابراین احادیث برتری ماه رجب بر همه ماه ها پذیرفتنی نیست و مضمون آن احادیث، برتری ماه رجب پس از ماه مبارک رمضان و ماه شعبان است؛ به ویژه با توجه به تعبیری مانند «غرة الشهور»^۲، سید الشهور،^۳ افضل الشهور^۴ و... که درباره برتری ماه مبارک رمضان به کار رفته است.

۳. ماه اسلام

از دیگر نام های ماه مبارک رمضان در بیانات شریف امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه، ماه اسلام است. این نام ممکن است به دو جهت باشد؛ یکی معنای لغوی آن، یعنی تسلیم شدن و اطاعت از خداوند متعال، به این معنا که بنده در این ماه نسبت به دستور الهی فرمانبرداری بیشتری داشته باشد و دیگری به معنای دین اسلام، یعنی روزه مختص دین اسلام باشد.^۵

روزه در اسلام و امت های پیشین

بر اساس آیه ۱۸۳ سوره مبارکه بقره،^۶ روزه اجمالاً بر امت های گذشته واجب بوده و جمله «علی

الذین من قبلكم» بنابر استعمالات رایج آن در قرآن کریم، شامل امت های پیامبران پیشین مانند

۱. مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، ج ۲، ص ۷۹۷.

۲. عن عمرو الشامي عن أبي عبد الله عليه السلام قال: «إن عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهراً في كتاب الله يوم خلق السموات والأرض» فغرة الشهور شهر الله عز ذكره وهو شهر رمضان. (الكافي، ج ۴، ص ۶۵)

۳. عن أبي جعفر عليه السلام قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: لما حضر شهر رمضان... قال أيها الناس! إن هذا الشهر قد خصكم الله به وحضركم وهو سيد الشهور. (الكافي، ج ۴، ص ۶۷)

۴. علي بن أبي طالب عليه السلام قال: إن رسول الله صلى الله عليه وآله خطبنا ذات يوم، فقال: أيها الناس! إنه قد أقبل إليكم شهر الله بالبركة والرحمة والمغفرة شهر هو عند الله أفضل الشهور. (عيون أخبار الرضا عليه السلام، ج ۱، ص ۲۹۵)

۵. رياض السالكين في شرح صحيفه سيد الساجدين، ج ۶، ص ۲۱.

۶. «يا أيها الذين آمنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم لعلكم تتقون».

حضرت موسی و عیسی علیهما السلام و غیر آن ها بوده و آیه شریفه هیچ گونه دلالتی بر وجوب روزه بر همه امت ها و کیفیت روزه آن ها و قرار گرفتن آن در ماه رمضان و غیر آن ندارد.^۱ در احادیث معصومان علیهم السلام نیز روزه ماه مبارک رمضان، به مسلمانان اختصاص دارد و در امت های گذشته، روزه ماه رمضان تنها بر پیامبران آن ها واجب بوده است.

عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثِ النَّخَعِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ: إِنَّ شَهْرَ رَمَضَانَ لَمْ يَفْرَضِ اللَّهُ صِيَامَهُ عَلَى أَحَدٍ مِنَ الْأُمَّمِ قَبْلَنَا. فَقُلْتُ لَهُ: فَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ قَالَ: إِنَّمَا فَرَضَ اللَّهُ صِيَامَ شَهْرِ رَمَضَانَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ دُونَ الْأُمَّمِ فَفَضَّلَ بِهِ هَذِهِ الْأُمَّةَ وَجَعَلَ صِيَامَهُ فَرَضاً عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وسلم وَعَلَى أُمَّتِهِ؛^۲

حفص بن غیاث می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم فرمود: خداوند روزه ماه رمضان را بر هیچ یک از امت های پیش از ما واجب نکرده است. عرض کردم: پس آیه شریفه ﴿كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ چیست؟ فرمود: خداوند روزه ماه رمضان را بر پیامبران آن ها واجب گردانید نه بر امت ها؛ پس با روزه ماه رمضان، این امت را برتری بخشید و روزه آن را بر پیامبر اکرم صلى الله عليه وآله وسلم و امت ایشان واجب کرد.

بنابراین، روزه ماه مبارک رمضان به دین اسلام اختصاص دارد و از میان امت های گذشته، تنها پیامبران آن ها به این موهبت الهی نایل آمده بودند. کیفیت روزه ای که بر سایر امت ها واجب بوده، با

روزه م‌سلمانان تفاوت داشته^۱ و زمان روزه آن‌ها، غیر از زمان روزه م‌سلمانان _ ماه رمضان _ بوده است.^۲

ب) نام‌های تشویقی ماه مبارک رمضان

تعدادی دیگر از نام‌های ماه مبارک رمضان در صحیفه سجادیه ذکر شده که در مقام عمل، مخاطب را به عبادت تشویق کرده و با عنوان نام‌های تشویقی ذکر می‌شوند.

۱. ماه روزه

یکی دیگر از نام‌های ماه مبارک رمضان از زبان امام سجاد علیه السلام، «شهر الصیام» است. «صوم» و «صیام» هر دو مصدرند و در لغت به معنای خودداری و ماندن در یک مکان آمده‌اند. روزه یعنی خودداری شخص از خوردن و نوشیدن و سایر چیزهایی که منع شده است.^۳

روزه دار حقیقی

روزه دارای درجات مختلفی است؛ کمترین درجه آن، این است که روزه دار به نیت اطاعت از فرمان خداوند متعال از برخی کارها مانند خوردن، آشامیدن و... از اذان صبح تا اذان مغرب خودداری کند. این مقدار، کمترین درجه روزه به شمار می‌رود؛ اما در احادیث معصومان علیهم السلام درجات بیشتری برای روزه بیان شده که به آن‌ها اشاره می‌شود:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ ... وَاعِنَّا عَلَى صِيَامِهِ بِكَفِّ الْجَوَارِحِ عَنْ مَعَاصِيكَ، وَاسْتِعْمَالِهَا

۱. پهود و نصارا روزه‌هایی گوناگون مانند خودداری از گوشت، شیر و خوردن و آشامیدن دارند. (المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۷)

۲. همان.

۳. معجم مقاییس اللغة، ج ۳، ص ۳۲۳.

فِيهِ بِمَا يُرْضِيكَ حَتَّى لَا نُضْغِي بِأُصْغَىٰ بِأَسْمَاعِنَا إِلَىٰ لَعْوٍ، وَلَا نُسْرِعَ بِأَبْصَارِنَا إِلَىٰ لَهْوٍ وَحَتَّىٰ لَا
 نَبْسُطَ أَيْدِينَا إِلَىٰ مَحْظُورٍ، وَلَا نَخْطُوَ بِأَقْدَامِنَا إِلَىٰ مَحْجُورٍ، وَحَتَّىٰ لَا تَعِيَ بَطُونُنَا إِلَّا مَا
 أَحَلَّتْ، وَلَا تَنْطِقَ أَلْسِنَتُنَا إِلَّا بِمَا مَثَّلَتْ؛^۱

خداوندا! بر پیامبر و خاندانش درود فرست ... و به وسیله نگه داشتن اعضا از گناهان و به
 کارگیری آن در آن چه تو را خشنود می سازد، ما را بر روزه گرفتن این ماه یاری نما تا به
 هیچ سخن بیهوده ای گوش ن سپاریم و به هیچ بازیچه ای ننگریم و به هیچ حرامی دست
 نکشاییم و به سوی هیچ حرامی قدم بر نداریم و چیزی جز آن چه تو حلال کرده ای در
 شکم های خود جای ندهیم و زبان ما جز آن چه تو گفته ای، سخن نگوید.

امام سجاد علیه السلام در این دعای شریف، از خداوند متعال درخواست یاری نموده که با نگه داشتن اعضا
 از حرام، روزه ماه رمضان را به جا آورد.

امام صادق علیه السلام نیز در حدیثی چنین فرمود:

قَدْ رَوَىٰ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ لِمُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ: يَا مُحَمَّدُ! إِذَا صُمْتَ فَلْيَصِّمْ
 سَمْعَكَ وَبَصْرَكَ وَلِسَانَكَ وَلَحْمَكَ وَدَمَكَ وَجِلْدَكَ وَشَعْرَكَ وَبَشْرَتَكَ فَلَا يَكُنْ يَوْمَ
 صَوْمِكَ كَيَوْمِ فِطْرِكَ؛^۲

امام صادق علیه السلام به محمد بن مسلم فرمود: ای محمد! هرگاه روزه گرفتی باید گوش و چشم
 و زبان و گوشت و خون و پوست و مو و روی تو نیز روزه با شد؛ پس روزی که در آن
 روزه ای مانند روزی که در آن روزه نیستی، نباشد.

پاداش های فراوانی که در بعضی از احادیث برای روزه بیان شده،^۱ ناظر به این نوع روزه بوده که روزه دار علاوه بر مفطرات روزه، از سایر گناهان نیز خودداری کند؛ چنان که از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چنین نقل شده است:

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ وَ سَلَامُهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَامَ شَهْرَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَ احْتِسَابًا وَ كَفَّ سَمْعَهُ وَ بَصَرَهُ وَ لِسَانَهُ عَنِ النَّاسِ قَبْلَ اللَّهِ صَوْمَهُ وَ غَفَرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَا تَأَخَّرَ وَ أَعْطَاهُ ثَوَابَ الصَّابِرِينَ؛^۲

کسی که از روی ایمان و طلب رضایت خداوند متعال، ماه رمضان را روزه بگیرد و گوش و چشم و زبانش را از مردم نگه دارد، خداوند روزه او را پذیرفته و گناهان گذشته و حال او را آمرزیده و به او پاداش صبر کنندگان عطا می کند.

در روایتی دیگر از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ این گونه روایت شده است:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الصَّائِمُ فِي عِبَادَةٍ وَ إِنْ كَانَ عَلَى فِرَاشِهِ مَا لَمْ يَغْتَبْ مُسْلِمًا؛^۳

روزه دار اگرچه در خواب باشد، در حال عبادت است تا زمانی که غیبتِ مسلمانی را نکند.

بنابراین طبق این دسته روایات، روزه دار حقیقی کسی است که اعضا و جوارح او نیز روزه باشد و چشم و گوش و زبان خود را از آزار رساندن به مسلمانان نگه دارد و در مقابل، خداوند گناهان آن ها

۱. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ: الصَّوْمُ لِي وَ أَنَا أَجْزِي عَلَيْهِ. (الكافی، ج ۴، ص ۶۳)

۲. عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ... قَالَ: الصَّوْمُ جَنَّةٌ مِنَ النَّارِ. (همان، ج ۲، ص ۲۴)

۳. المقنعة، ص ۳۰۵.

۴. الكافی، ج ۴، ص ۶۴.

را آمرزیده و پاداش صابران به آنان عطا می فرماید.

۲. ماه پاکی

از دیگر نام های ماه مبارک رمضان _ که توسط امام زین العابدین علیه السلام بیان شده _ « شهر الطهور »

است. ابن منظور درباره معنای لغوی طهور چنین می گوید:

فإن الطَّهْرَ فِي اللُّغَةِ هُوَ الظَّاهِرُ الْمُطَهَّرُ.^۱

بنابراین طهور به معنای چیزی است که هم پاک و هم پاک کننده باشد و به گفته ابن منظور، هر پاک

کننده ای، پاک نیز هست، اما هر پاکی، لزوماً پاک کننده نیست.^۲

پاک شدن در ماه رمضان

در روایات معصومان علیهم السلام هر دو معنای طهور _ پاکی و پاک کنندگی _ درباره ماه مبارک رمضان

نقل شده است. امام سجاد علیه السلام هنگام فرا رسیدن هلال ماه مبارک رمضان، در دعایی چنین فرمود:

جَعَلَكَ اللَّهُ هِلَالَ بَرَكَهٍ لَا تَمَحِّقُهَا الْأَيَّامُ، وَ طَهَّارَةً لَا تُدْنِسُهَا الْأَثَامُ؛^۳

خداوند تو را ماه برکتی قرار دهد که روزها نتوانند برکت آن را ببرند و تو را ماه پاکی ای

قرار دهد که گناهان نتوانند آن را آلوده کنند.

در این دعای شریف، امام علیه السلام به پاک بودن خود ماه مبارک رمضان اشاره فرموده و آن را از خداوند

متعال درخواست کرده است؛ اما در احادیث دیگری که از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و امامان علیهم السلام نقل شده، ماه

مبارک رمضان، ماه پاک کردن انسان از گناهان است. امام باقر علیه السلام در حدیثی درباره پاک شدن انسان

۱. لسان العرب، ج ۴، ص ۵۰۵.

۲. همان.

۳. الأملی (للطوسی)، ص ۴۹۶.

از گناهان چنین فرمود:

يَا جَابِرُ! مَنْ دَخَلَ عَلَيْهِ شَهْرُ رَمَضَانَ فَصَامَ نَهَارَهُ وَقَامَ وَرَدًا مِنْ لَيْلِهِ وَحَفِظَ فَرْجَهُ وَ لِسَانَهُ وَ
غَضَّ بَصَرَهُ وَ كَفَّ أَذَاهُ خَرَجَ مِنَ الذُّنُوبِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ...^۱

ای جابر! هرکس ماه رمضان بر او وراد شود و آن را روزه بگیرد و پاسی از شب را بیدار بماند و شرمگاه و شکمش را از حرام نگه دارد و چشم خود را از نامحرم پپو شانند و آزارش به مردم نرسد، گناهان او آمرزیده می شود، مانند روزی که از مادر متولد شده است.

بنابراین ظهور، یکی از نام های ماه رمضان است که به معنای هر چیز پاک و پاک کننده آمده و کسی که در ماه رمضان قرار گیرد و حدود آن را رعایت کند، طهارت یافته و گناهان او آمرزیده می شود.

۳. ماه خالص شدن

از دیگر نام های ماه مبارک رمضان در کلمات نورانی امام زین العابدین علیه السلام، «شهر التمحیص» است.

ابن فارس در معنای لغوی تمحیص می نویسد:

المیم و الحاء و الصاد أصلٌ واحدٌ صحیحٌ يدلُّ علی تخلصِ شیءٍ و تنقیته ... و محصتُ
الذهبُ بالنارِ خلصته من الشوب؛^۲

محص یک اصل صحیح است که بر خالص کردن و پاک نمودن چیزی دلالت می کند ... و «محصت الذهب بالنار»، یعنی به وسیله آتش، طلا را از ناخالصی های آن جدا کردم.

۱. من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۹۸.
۲. معجم المقایس اللغة، ج ۵، ص ۳۰۰.

این نام همانند نام پیشین، به ریختن گناهان و پاک شدن اشاره دارد؛ اما به نظر می‌رسد تمحیص مرحله ای بالاتر از طهور است؛ زیرا طهور به معنای پاک شدن از گناهان بوده و تمحیص به معنای خالص شدن و از بین رفتن ناخالصی هاست که در طهور تنها پاک شدن از گناه مطرح بوده و به تغییر انسان در ماه رمضان اشاره ای ندارد؛ بر خلاف تمحیص که علاوه بر ریخته شدن گناهان انسان، ناخالصی‌ها او نیز از بین می‌رود؛ یعنی اگر کسی از فرصت‌های ماه رمضان به خوبی استفاده کند، از ناخالصی‌ها پیراسته شده و درون او تغییر می‌یابد.

۴. ماه شب زنده داری

از دیگر نام‌های ماه مبارک رمضان در کتاب شریف صحیفه سجادیه، ماه قیام و شب زنده داری است. رمضان برای کسانی که در سایر ماه‌ها، کمتر توفیق شب زنده داری دارند، فرصتی ویژه به شمار می‌رود و مؤمنان در شب‌های آن از تلاوت قرآن، نمازهای مستحبی، ادعیه وارد شده و حتی سحری خوردن^۱ بهره می‌گیرند.

نماز خواندن در شب‌های ماه رمضان

شب زنده داری در بین عبادت‌ها، امتیازی ویژه دارد و در قرآن کریم و روایات، سفارش‌های بسیاری به آن شده است. شب زنده داری در ماه مبارک رمضان به ویژه در ده شب پایانی آن و شب قدر، اهمیت بیشتری نسبت به سایر ماه‌ها دارد.

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ الْبَاقِرُ عليه السلام: مَنْ أَحْيَا لَيْلَةَ الْقَدْرِ غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَ لَوْ كَانَتْ عَدَدَ نُجُومِ السَّمَاءِ وَ

۱. از امیرالمؤمنین عليه السلام نقل شده که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند متعال و ملائکه بر استغفار کنندگان و سحری خوردندگان درود می‌فرستند؛ پس هر یک از شما باید سحری بخورد، ولو به نوشیدن آبی باشد. (من لا يحضره الفقيه، ج ۲، ص ۱۳۶)

مَثَائِلُ الْجِبَالِ وَ مَكَائِلِ الْبَحَارِ؛^۱

هر کس شب قدر را بیدار بماند، گناهانش آمرزیده می شود؛ اگرچه به تعداد ستارگان آسمان و به سنگینی کوه ها و به اندازه دریاها باشد.

در برخی از روایات نقل شده که هرگاه دهه آخر ماه رمضان فرا می رسید، پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شب ها را احیا می گرفت و به عبادت می پرداخت.^۲ علاوه بر شب زنده داری در این ماه شریف، به نماز خواندن در شب های آن نیز بسیار سفارش شده است.

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ فِي آخِرِ جُمُعَةٍ مِنْ شَعْبَانَ ... شَهْرُ رَمَضَانَ فَرَضَ اللَّهُ صِيَامَهُ وَ جَعَلَ قِيَامَ لَيْلَةٍ فِيهِ بِتَطَوُّعِ صَلَاةٍ كَتَطَوُّعِ صَلَاةِ سَبْعِينَ لَيْلَةً فِيمَا سِوَاهُ مِنَ الشُّهُورِ؛^۳

خداوند روزه ماه رمضان را واجب کرد و بیداری یک شب از آن و سپری کردن آن به نماز خواندن را، برابر با نماز خواندن در هفتاد شب از سایر ماه ها قرار داده است.

مرحوم سید علی خان در ریاض السالکین می گوید:

به ماه رمضان، ماه قیام گفته می شود؛ زیرا نمازهای مستحبی زیادی در شب های آن وارد شده و مشهور در روایات این است که علاوه بر نمازهای مخصوص آن، مستحب است هزار رکعت نماز در شب هایش خوانده شود.^۴

بنابراین در روایات معصومان عَلَيْهِمُ السَّلَامُ به شب زنده داری در ماه مبارک رمضان به طور عام و نماز

۱. فضائل الأشهر الثلاثة، ص ۱۱۸.

۲. الکافی، ج ۴، ص ۱۵۵.

۳. الکافی، ج ۴، ص ۶۶.

۴. ریاض السالکین فی شرح صحیفة سید الساجدین، ج ۶، ص ۲۳.

خواندن به طور خاص، بسیار سفارش شده است.

نتیجه گیری

در صحیفه سجادیه، دو دعای مستقل درباره توشه گرفتن از ماه مبارک رمضان و وداع با آن ماه شریف وارد شده است. در میان این دعاها و در کنار این معارف ناب، امام زین العابدین علیه السلام نام های متعددی برای ماه مبارک رمضان ذکر فرموده است که شناخت آن ها، موجب درک بیشتر انسان از این ماه شریف می شود. ماه خداوند، از نام های توصیفی این ماه به شمار می رود که علاوه بر ماه رمضان، درباره ماه رجب و شعبان نیز به کار رفته و در احادیث معصومان علیهم السلام، ماه رمضان و پس از آن ماه شعبان و سپس ماه رجب به عنوان برترین ماه های خداوند معرفی شده است. ماه اسلام از دیگر نام های توصیفی ماه رمضان، به معنای اختصاص روزه این ماه، به امت اسلام از میان سایر امت ها است. ماه روزه، از نام های تشویقی ماه رمضان به شمار می آید و روزه حقیقی آن است که روزه دار، گوش و چشم و زبان و سایر اعضا و جوارح خود را از حرام نگه دارد. ماه رمضان، ماه پاکی و پاک کنندگی است و در این ماه، گناهان بسیاری از مؤمنان ریخته شده و در مرتبه بالاتر، مؤمنان در این ماه تصفیه می گردند و هرگونه ناخالصی از درون آن ها زدوده می شود. ماه شب زنده داری، آخرین نام تشویقی ماه رمضان در صحیفه سجادیه است که مؤمنان در شب های آن، از شب زنده داری _ به ویژه نمازهای مستحبی _ بهره می گیرند و شایسته است با بهره گیری از این نام ها _ که موجب تشویق روزه داران می شود _ از فرصت ماه رمضان برای شب زنده داری و سایر اعمال ماه، به خوبی استفاده کنند.

۱. إقبال الأعمال، على بن موسى بن طاووس، تهران، دار الكتب الإسلامية، چاپ دوم، ۱۴۰۹ق.
۲. الأمالی، محمد بن حسن طوسی، قم، دار الثقافة، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.
۳. الأمالی، محمد بن علی بن بابویه، تهران، کتابچی، چاپ ششم، ۱۳۷۶ش.
۴. التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسكري عليه السلام، منسوب به امام حسن عسكري عليه السلام، قم، مدرسة الإمام المهدي عليه السلام، چاپ اول، ۱۴۰۹ق.
۵. تهذيب الأحكام، محمد بن حسن طوسی، تحقیق: خرسان حسن الموسوی، تهران، دارالکتب الإسلامية، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۶. ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، محمد بن علی بن بابویه، قم، دار الشریف الرضی للنشر، چاپ دوم، ۱۴۰۶ق.
۷. دعائم الإسلام و ذکر الحلال و الحرام و القضايا و الأحكام، نعمان بن محمد ابن حیون مغربی، تحقیق: آصف فیضی، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام، چاپ دوم، ۱۳۸۵ق.
۸. ریاض السالکین فی شرح صحیفه سید الساجدین، سید علی خان بن احمد کبیر مدنی، قم، دفتر انتشارات اسلامی ایران، چاپ اول، ۱۴۰۹ق.
۹. زاد المعاد مفتاح الجنان، محمد باقر بن محمد تقی مجلسی، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، چاپ اول، ۱۴۲۳ق.
۱۰. الصحاح، اسماعیل بن حماد جوهری، تحقیق: احمد عبدالغفور عطار، بیروت، دارالعلم للملایین، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.

۱۱. الصحیفه السجادیة، علی بن الحسین علیه السلام، قم، دفتر نشر الهادی، چاپ اول، ۱۳۷۶ش .
۱۲. عیون أخبار الرضا علیه السلام، محمد بن علی بن بابویه، تهران، نشر جهان، چاپ اول، ۱۳۷۸ق.
۱۳. فضائل الأشهر الثلاثة، محمد بن علی بن بابویه، تحقیق: غلامرضا عرفانیان یزدی، قم، کتاب فروشی داوری، چاپ اول، ۱۳۹۶ق.
۱۴. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تحقیق: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دارالکتب الاسلامیة، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۱۵. لسان العرب، محمد بن مکرم بن منظور، تحقیق: جمال الدین میر داماد، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع _ دار صادر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ق.
۱۶. مصباح المتهدّد و سلاح المتعبّد، محمد بن حسن طوسی، بیروت، مؤسسه فقه الشیعه، چاپ اول، ۱۴۱۱ق.
۱۷. معجم مقاییس اللغه، احمد بن فارس، تحقیق: هارون عبد السلام محمد، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۴ق.
۱۸. مفردات ألفاظ القرآن، راغب أصفهانی، تحقیق: صفوان عدنان داودی، دمشق، دارالقلم _ الدار الشامیة، چاپ اول، ۱۴۱۲ق .
۱۹. المقنعة، محمد بن محمد بن نعمان شیخ مفید، قم، کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، چاپ اول، ۱۴۱۳ق.
۲۰. من لا یحضره الفقیه، محمد بن علی بن بابویه، تحقیق: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه، چاپ دوم، ۱۴۱۳ق.
۲۱. المیزان فی تفسیر القرآن، سید محمد حسین طباطبایی، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه

مدرسين حوزه علميه قم، چاپ پنجم، ۱۴۱۷ق.

۲۲. النوادر، احمد بن محمد بن عيسى اشعري، قم، مدرسة الإمام المهدي عليه السلام، چاپ اول، ۱۴۰۸ق.

۲۳. وسائل الشيعة، محمد بن حسن حر عاملی، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام، چاپ اول، ۱۴۰۹ق.

